

Mazandaran Tobacco Complex Waste and the Health of Warriors; Oral History of Sending Gravel and Substandard Tobacco Leaves to Behshahr to Prevent Scorpions and Asphyxiation of Warriors in War Zones

Seyyed Mohammad Javad Ghorbi

MA in Islamic Political Thought, Researcher of the History of the Revolution and the Thought of Muslim Thinkers, Iran

Abstract: Factories and industrial companies had various support activities during the imposed war and sent their products for use in war support headquarters and for the use of the fighters. Tobacco complexes had waste that was used for preventive purposes in line with the security and health of the fighters. The gravel and inferior tobacco leaves that were not used for the products of the tobacco complexes and had to be destroyed were used to prevent scorpion bites and to keep poisonous reptiles away. Therefore, the Mazandaran Tobacco Complex repeatedly sent waste from its factories and warehouses to the war zones during the imposed war, and the Behshahr Tobacco Department cooperated in this regard. The present article, using library studies and oral history interviews, attempts to examine the performance of the Behshahr Tobacco in sending tobacco waste for the safety of the fighters against scorpions, snakes, and harmful insects. The author's interviews with officials and employees of the Mazandaran and Behshahr tobacco companies show that Behshahr tobacco waste was used to prevent arthropods from entering the tents of soldiers in the war zones of southern Iran and was used in a water-soluble or dry form. Tobacco waste was sent through military and relief organizations for the use of soldiers and military barracks. It was used in a water-soluble or dry form to prevent insects, scorpions, and snakes from approaching the tents of soldiers and their training sites.

Key Words: Behshahr city, imposed war, Mazandaran tobacco complex, Behshahr tobacco, scorpion sting, snake bite, tobacco.

ضایعات مجتمع دخانیات مازندران و سلامت رزمندگان؛ تاریخ شفاهی ارسال خاکریزها و برگ‌های نامرغوب توتون دخانیات بهشهر برای جلوگیری از عقرب و مارگزیدگی رزمندگان در مناطق جنگی

سید محمد جواد قربی

کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی اسلام، پژوهشگر تاریخ انقلاب و اندیشه متفکران مسلمان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰

چکیده

کارخانجات و شرکت‌های صنعتی در دوران جنگ تحمیلی فعالیت‌های پشتیبانی مختلفی داشتند و محصولات خود را برای استفاده در ستادهای پشتیبانی جنگ و مصارف رزمندگان ارسال می‌کردند. مجتمع‌های دخانیات دارای ضایعاتی بودند که از آن‌ها برای مصارف پیشگیرانه در راستای امنیت و سلامتی رزمندگان استفاده می‌شد. خاکریزها و برگ‌های نامرغوب توتون که برای تولیدات مجتمع‌های دخانیات قابل استفاده نبودند و باید امحاً می‌شدند، برای جلوگیری از عقرب‌گزیدگی و دور شدن خزندگان سمی استفاده می‌شدند. از این رو، مجتمع دخانیات مازندران در طی دوران جنگ تحمیلی، بارها ضایعات کارخانجات و انبارهای خود را برای مناطق جنگی ارسال می‌کرد و اداره دخانیات بهشهر در این زمینه همکاری داشت. نوشتار حاضر با کاربرست مطالعات کتابخانه‌ای و استعانت از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی تلاش دارد عملکرد دخانیات بهشهر در ارسال ضایعات توتون برای ایمنی رزمندگان در برابر عقرب‌ها، مارها و حشرات موذی را بررسی کند. مطالعه مصاحبه‌های نگارنده با مسئولان و کارکنان دخانیات مازندران و شهرستان بهشهر نشان می‌دهد از ضایعات دخانیات بهشهر برای جلوگیری از ورود بندهای به چادرهای رزمندگان در مناطق جنگی جنوب ایران استفاده می‌شد که به صورت محلول با آب یا خشک استفاده می‌شدند. ضایعات دخانیات از طریق نهادهای نظامی و امدادی برای مصارف رزمندگان و پادگان‌های نظامی ارسال می‌شدند تا از طریق محلول در آب یا خشک برای ممانعت از نزدیک شدن حشرات، عقرب‌ها و مارها به چادرهای رزمندگان و مکان آموزشی آن‌ها استفاده شوند.

واژه‌های کلیدی: شهرستان بهشهر، جنگ تحمیلی، مجتمع دخانیات مازندران، دخانیات بهشهر، عقرب‌گزیدگی، مارگزیدگی، توتون.

مقدمه

مروری بر ادبیات و پیشینه پژوهش

کارکنان نیروهای نظامی با زیستگاه طبیعی تماس نزدیک دارند و معمولاً با گزش بندپایان مواجه می‌شوند و مستعد ابتلا به بیماری‌های منتقل شده از بندپایان هستند. جنگ تحمیلی علیه ایران یکی از مهم‌ترین و طولانی‌ترین جنگ‌های خاورمیانه و حتی جهان بود و نظامیان با بیماری‌های مختلفی مواجه بودند. در این زمینه، برخی از پژوهش‌ها بر روی بندپایان، وضعیت بیماری‌های منتقل شده از بندپایان و همچنین راه‌هایی متمرکز شدند که کارکنان نظامی برای محافظت از خود در برابر آن‌ها استفاده می‌کنند. این اطلاعات از پرونده‌های معتبر بهداشتی نظامی و همچنین مصاحبه با افرادی گرفته شده است که در جنگ شرکت کردند (Khoobdel et.al, 2008, p. 28).

یکی از مسائل بهداشتی در دوران دفاع مقدس مبارزه با بندپایان و مقابله با مار و عقرب در مناطق جنگی بود و مسئولان بهداشتی جبهه و جنگ تدابیری برای جلوگیری از گزیدگی و ممانعت از نزدیک شدن حشرات و حیوانات گزنده برگزیدند (مهرابی توانا، ۱۳۸۶، صص. ۳۶-۴۰؛ مهرابی توانا، ۱۳۸۹، ص. ۵۲). البته، همان‌طور که در پژوهش مهرابی توانا تحت عنوان «مبارزه با حشرات در دفاع مقدس: پیشگیری از عقرب‌گزیدگی در جنگ تحمیلی» اشاره شده است، مطالعه علمی دال بر اینکه توتون چه میزان بر دفع عقرب و مار در مناطق جنگی از محیط آسایش رزمندگان مؤثر بوده است در دهه ۶۰ انجام نشد، ولی اینکه رزمندگان با به کار بردن آن در آسایش بوده‌اند و ضایعه‌ای قابل ملاحظه در بین آنان از نظر عقرب‌گزیدگی رخ نداده است، نکته‌ای قابل تأمل است. در برخی از منابع خارجی به اثر کشندگی نیکوتین علیه

حشرات اشاره شده است. در ضمن، در توتون یک ماده مخدر سمی به نام نیکوتین وجود دارد که آلکالوئید اصلی و عمده برگ توتون را تشکیل می‌دهد. در چین، از توتون به عنوان دارو برای برطرف کردن ناراحتی مفاصل، بی‌حسی اعضاء و برطرف کردن درد در نیمی از سر و برای موارد مارگزیدگی استفاده می‌شود. همچنین، برای روماتیسم مفید است و از آن حشره‌کش تهیه می‌شود که بر ضد مگس‌ها و کرم‌ها مؤثر است (مهرابی توانا، ۱۴۰۲، صص. ۸-۹).

در خاطرات یکی از رزمندگان آمده است: «سنگرها مار و عقرب داشت. برای دفع شر این جانوران موذی، سهمیه توتون داشتیم و باید علی‌القاعده آن‌ها را دور سنگر می‌ریختیم» (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۴، ص. ۱۹۸). در بررسی مطالعات انجام‌شده در زمینه عقرب و مارگزیدگی رزمندگان در دوران جنگ تحمیلی مشخص می‌شود مطالبی اندک در این زمینه وجود دارد و در پژوهش‌های انجام‌شده، در چند سطر به نقش توتون برای دور کردن عقرب، مار و حشرات موذی از چادرهای استراحت و مقر تجمع نیروهای رزمنده اشاره شده است. در بعضی از مطالعات (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۹؛ صفوی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۹۲؛ مهرابی توانا، ۱۴۰۲، صص. ۸-۹؛ حیدرپور و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۹۲) در یک الی دو سطر به این موضوع اشاره شده است.

در جدول (۱) پیشینه مرتبط با مقاله حاضر آمده است. در آثار معرفی‌شده، تاریخ شفاهی دقیقی در زمینه تهیه و ارسال ضایعات دخانیات برای بهداری‌های رزمی و نهادهای امدادی ارائه نشده است و این مقاله تلاش دارد به این خلأ پژوهشی رسیدگی کند.

جدول ۱. پیشینه مرتبط با موضوع پژوهش

ردیف	نگارنده/گان	عنوان	محل نشر
۱	صفوی و همکاران (۱۳۹۸)	درسنامه آشنایی با فرهنگ و معارف دفاع مقدس	معاونت آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و مؤسسه بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت
۲	حیدرپور و همکاران (۱۴۰۰)	طب رزمی، بیهوشی و دفاع مقدس	هنر سرای اندیشه
۳	دهقانی و همکاران (۱۳۹۷)	کنترل عقرب‌ها در محیط‌های نظامی: مطالعه مروری	مجله طب نظامی
۴	مهرابی توانا (۱۴۰۲)	مبارزه با حشرات در دفاع مقدس: پیشگیری از عقرب‌گزیدگی در جنگ تحمیلی	مجله بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت
۵	مهرابی توانا (۱۳۸۶)	بهداشت در جنگ و خاطراتی از خدمات بهداشتی در جریان ۸ سال دفاع مقدس	نشر رسانه تخصصی

روش‌شناسی پژوهش

مقاله حاضر از نوع مطالعات توصیفی است و برای استخراج داده‌ها علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای و آرشیو اسناد ملی (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران)، از روش مصاحبه شفاهی و مکتوب استفاده شد. نگارنده با مراجعه به مدیران و کارمندان مجمع دخانیات مازندران و اداره دخانیات بهشهر، داده‌های کیفی مرتبط با یک تجربه و ایده نوآورانه برای ایمنی محیطی رزمندگان در مناطق جنگی (۱۳۶۷-۱۳۵۹) از طریق ضایعات دخانیات را استخراج کرده است. برای انجام پژوهش حاضر، رئیس مجتمع دخانیات و معاونان ایشان در استان مازندران و برخی از کارکنان دخانیات بهشهر شناسایی شدند و از طریق مصاحبه شفاهی با آنان، داده‌های کیفی استخراج شد. برای ارائه عملکرد اداره دخانیات بهشهر و مجتمع دخانیات، از روش تحلیل مضمون برای تحلیل کدها و گزاره‌های استخراج‌شده از مصاحبه ۵ نفر از کارکنان دخانیات مازندران در دوران جنگ تحمیلی استفاده شد و الگوی شماتیک عملکرد دخانیات بهشهر در این تجربه نوآورانه برای افزایش سطح سلامتی و ایمنی رزمندگان در مناطق جنگی ارائه شد.

تاریخ شفاهی یک تجربه و ایده نوآورانه برای ایمنی

محیطی رزمندگان در مناطق جنگی (۱۳۶۷-۱۳۵۹)

مجتمع دخانیات مازندران و ارسال گرد توتون و ضایعات انبارهای دخانیات برای مناطق جنگی علاوه بر فروش سهمیه‌های سیگار برای کمک نقدی به

مناطق جنگی و رزمندگان اسلام (تالشی، ۱۴۰۳/۱۰/۲۱)، برخی از فراورده‌های مجتمع دخانیات مازندران برای جبهه‌ها ارسال می‌شدند (قربی، ۱۴۰۳، ج. ۲، ص. ۹۰). گرد توتون و برگ‌های نامرغوب آن توسط مجتمع‌های دخانیات بسته‌بندی و برای مصارف مناطق جنگی ارسال می‌شدند (معماریان، ۱۴۰۳/۱۱/۲۳). این ضایعات در انبارهای دخانیات مازندران از جمله انبار شهرستان بهشهر، نکا، ساری، قائمشهر و... برای ایمنی و پیشگیری در محیط‌های نظامی استفاده می‌شدند (کاظم‌زاده، ۱۴۰۳/۱۰/۲۰؛ حاجیان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۸؛ معماریان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۹).

جلوگیری از گزیدگی حشرات و ایمنی رزمندگان در مناطق جنگی

عقرب‌گزیدگی از دیرباز جزء مشکلات بهداشتی درمانی مردم و به ویژه نیروهای نظامی است. در زمان جنگ تحمیلی، عقرب‌گزیدگی یکی از مشکلات اصلی بهداشتی رزمندگان ایرانی به ویژه در منطقه عملیاتی جنوب و قرارگاه‌های مستقر در شرق استان خوزستان بوده است و با وجود تهیه و تولید سرم و پادزهرهای ضدعقرب، در بعضی از موارد به بستری و درمان پیشرفته نیاز بود. نیروهای نظامی به لحاظ نوع مأموریت خود بیشتر در زیستگاه‌های طبیعی این بندپایان سمی وارد می‌شدند و مورد عقرب‌زدگی قرار می‌گرفتند. وقفه‌ای که در دسترسی مصدومین به امکانات درمانی مناسب از جمله پادزهر ضدعقرب رخ می‌داد، ممکن بود زندگی فرد را تهدید کند

محللول در آب، در حاشیه چادرها ریخته می‌شدند تا حشرات و موجودات سمی به رزمندگان آسیب وارد نکنند (کاظم‌زاده، ۱۴۰۳/۱۰/۲۰؛ حاجیان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۸؛ معماریان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۹؛ معماریان، ۱۴۰۳/۱۱/۲۳). این ضایعات توتون از انبارهای بهشهر، ساری و قائم‌شهر آماده و برای جبهه‌ها ارسال می‌شدند. برخی از بسته‌های ارسالی خاک توتون با کامیون‌های مجتمع دخانیات مازندران و هماهنگی ستاد پشتیبانی جنگ استان مازندران به مناطق جنگی ارسال می‌شدند (کاظم‌زاده، ۱۴۰۳/۱۰/۲۰؛ درویشی متولی، ۱۴۰۳/۱۰/۲۱).

یکی از رزمندگان دخانیات بهشهر نقل کرده است: «تباکو از دخانیات بهشهر برای جبهه ارسال می‌کردیم. از تباکوها برای جلوگیری از عقرب‌گزیدگی سربازان استفاده می‌شد. زمانی که خودم در پادگان شهید بیگلو بودم، عقرب بسیار زیاد بود. مسئولان پادگان، توتون‌ها را در اختیار ما قرار می‌دادند تا در دورتادور چادرها بریزیم تا از گزند عقرب‌ها دور باشیم و البته مؤثر هم بود. این توتون‌ها بر روی حشرات و پشه تأثیر زیادی نداشت» (درویشی متولی، ۱۴۰۳/۱۰/۲۱).

جدول ۲. موارد مصرف ضایعات دخانیات برای افزایش ایمنی رزمندگان در برابر گزیدگی (یافته‌های نگارنده)

ردیف	نوع مصرف	میزان استفاده
۱	جلوگیری از مارگزیدگی	مناسب/علت اصلی استفاده
۲	جلوگیری از عقرب‌گزیدگی	مناسب/علت اصلی استفاده
۳	جلوگیری از نیش حشرات موزی همچون پشه	خیلی محدود/کم‌اثر
۴	ضد عفونی کردن	محدود

ضد عفونی کردن چادرهای هلال احمر در مناطق جنگی
گردهای توتون و برگ‌های نامرغوب آن‌ها بخشی از ضایعات دخانیات محسوب می‌شدند و مسئولان انبارهای دخانیات باید آن‌ها را امحا و نابود می‌کردند (کاظم‌زاده، ۱۴۰۳/۱۰/۲۰)، اما به دلیل برخی از مصارف این ضایعات، برگ‌های توتون و خاک‌ریزهای آن در دوران جنگ

یا طول مدت بستری و هزینه‌های درمان را افزایش دهد و باعث افت توان رزمی سرباز و یگان او شود. از این رو، اقدامات کنترل عقرب‌ها و پیشگیری از عقرب‌گزیدگی می‌توانست عملی‌ترین روش برای مقابله با این مشکل بهداشتی باشد. برای کنترل بندپایان از جمله عقرب‌ها، سمپاشی سنگرها با استفاده از سموم فسفره و کلره در مناطق جنوب انجام شد، ولی عمدتاً سموم انتخاب‌شده و روش کاربرد مناسب نبودند و حفاظت‌دهی مناسبی در مقابل عقرب‌گزیدگی ایجاد نکردند. به همین دلیل، برای ممانعت از ورود عقرب‌ها به داخل مقرهای نظامی، اطراف سنگرها و چادرها توتون و تباکوی محللول در آب می‌پاشیدند و معتقد بودند این کار از ورود عقرب‌ها جلوگیری می‌کند (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۳ و ۹).

در تجربیات مربوط به این رویکرد پیشگیری در برابر خطر حشرات و گزیدگی‌ها در مناطق جنگی آمده است: «در دوران جنگ در کشور یکی از سمومی که برای مبارزه با مار و عقرب استفاده می‌شد سم گامکسان نام داشت که یک‌باره به لحاظ ارادتی بودن نایاب شد و به‌ناچار به دنبال سموم جایگزین که بتواند آن اثربخشی را داشته باشد بودیم که سمی جایگزین توصیه نشد و لاجرم برای دفع عقرب‌ها از اطراف سنگرها در راستای دیگر اقدامات به عنوان دافع بندپایان، به پودر توتون و تباکو رسیدیم که خوشبختانه توسط شرکت دخانیات آن ایام به شکل مواد زائد در فرایند تولید مواد دخانی به دست می‌آمد و بنا به توصیه بهداشت سپاه از سوی شرکت دخانیات بسته‌بندی و به جبهه‌ها ارسال می‌شد و به صورت سوسپانسیون در مناطق جنگی برحسب ضرورت طبق دستورالعمل مربوطه مورد استفاده قرار گرفت» (مهرابی توانا، ۱۴۰۲، ص. ۸).

گرد/خاک توتون و ضایعات دخانیاتی از انبارهای دخانیات مازندران برای جلوگیری از گزیدگی رزمندگان توسط مار، عقرب، مارمولک و حشرات گزنده به نهادهای مربوط تحویل داده می‌شد تا در مناطق جنگی به ویژه جنوب کشور استفاده شوند. ضایعات و گرد توتون در کنار چادرهای استراحت رزمندگان قرار داده یا به صورت

تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی استخراج‌شده از مصاحبه شفاهی بر اساس تحلیل مضمون

بر اساس مصاحبه شفاهی با ۵ نفر از مسئولان و کارکنان دخانیات مازندران و شهرستان بهشهر که در دوران جنگ تحمیلی در این اداره مشغول به فعالیت بودند، کدهای اولیه و مضامین اولیه از متن اجراشده مصاحبه‌ها استخراج و مضامین پایه در مرحله دوم به مضامین فراگیر تبدیل شدند و بعد از استخراج چهار مضمون فراگیر، شبکه مضامین توصیف شد و در انتهای امر، الگوی شماتیک فعالیت دخانیات بهشهر در زمینه ارسال ضایعات دخانیات برای مناطق جنگی ارائه شد. این الگوی شماتیک بر اساس چهار مضمون فراگیر: (۱) مصارف ضایعات دخانیات، (۲) نحوه مصرف ضایعات دخانیات، (۳) سطح مصرف تنباکو و توتون‌ها در مناطق جنگی و (۴) طریقه ارسال توتون و تنباکو برای مصارف دوران جنگ ارائه شده است. کشف و توصیف مضامین کیفی در ادامه آمده است.

مصارف ضایعات دخانیات

ضایعات دخانیاتی (خاکریزها و گرد/برگ‌های نامرغوب توتون دخانیات) ارسالی برای مناطق جنگی و نهادهای امدادی برای امور زیر استفاده می‌شده‌اند:

- (۱) جلوگیری از مارگزیدگی
- (۲) جلوگیری از بندپایان و عقرب‌گزیدگی
- (۳) جلوگیری از حشرات موذی (به صورت محدود، زیرا برخی از رزمندگان و کارکنان دخانیات بهشهر اعلام کردند تأثیری در دور کردن حشرات از جمله جلوگیری از گزش پشه‌ها در جنوب کشور نداشته است).
- (۴) ضدعفونی کردن تجهیزات استفاده‌شده در مناطق جنگی توسط نهادهای امدادی.

نحوه مصرف ضایعات دخانیات

از ضایعات کارخانجات دخانیات و کیسه‌های ارسالی خاکریزها و برگ‌های نامرغوب توتون به چند طریق استفاده می‌شد:

تحمیلی برای ضدعفونی کردن مناطق جنگی استفاده می‌شدند (درویشی متولی، ۱۴۰۳/۱۰/۲۱). به همین دلیل، این ضایعات توسط دخانیات بهشهر در اختیار هلال احمر قرار می‌گرفتند. در یک فقره، سه کیسه گرد توتون توسط دخانیات بهشهر در اختیار هلال احمر قرار داده شد (اداره دخانیات بهشهر، ۱۳۵۹: برگ ۱؛ فرمانداری بهشهر، ۱۳۵۹: برگ ۱؛ وزارت کشور، ۱۳۵۹-۱۳۶۰، ص. ۳۰۳). هلال احمر معمولاً از گردهای توتون برای ضدعفونی کردن چادرهای هلال احمر بهره می‌گرفت (معماریان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۹). علاوه بر این، به نظر می‌رسد هلال احمر برای انجام مأموریت‌های خود در مناطق جنگی، برای ایمنی چادرها و دور کردن حشرات از فضای فعالیت امدادگران و چادرهای امدادی از این محصولات استفاده می‌کرده است و هلال احمر بهشهر گردهای تهیه‌شده از دخانیات بهشهر را برای مناطق جنگی جنوب ارسال می‌کرد.

کارتن‌های توتون

در کالاهای ارسالی مجتمع دخانیات مازندران، ارسال کارتن‌های حمل توتون وجود داشت که پهن و دارای زخامت بودند (معماریان، ۱۴۰۳/۱۱/۲۳). این کارتن‌ها آغشته به بوی شدید توتون بودند که برای مصارف عادی مانند حمل کالاهای خوراکی و ... برای رزمندگان نبودند. با توجه به نیاز پشتیبانی جنگ، این کارتن‌ها توسط ادارات دخانیات مازندران گردآوری می‌شدند و در اختیار مسئولان جنگ استان مازندران قرار می‌گرفتند (حاجیان، ۱۴۰۳/۱۰/۱۸). طبق پیگیری‌های انجام‌شده توسط نگارنده، این احتمال وجود دارد که از کارتن‌های اداره دخانیات به علت بوی توتون در کف چادرهای استراحت رزمندگان استفاده می‌شد تا حشرات گزنده مانند عقرب یا مار به رزمندگان نزدیک نشوند و آسیبی به آن‌ها وارد نشود. در عین حال، برای جلوگیری از نم و رطوبت چادرها و مقر نظامیان از کارتن‌های دخانیات استفاده می‌شد، زیرا دارای ضخامت و پهنای زیاد بودند.

عقرب ایمن و خزندگان و بندپایان را از محل آموزش و اسکان نیروهای آموزشی دور کنند. برخی از بسته‌های ضایعات توتون در اختیار نهادهای امدادی قرار می‌گرفتند تا در فعالیت‌های امدادی و حراست از نیروی انسانی از آن‌ها استفاده شوند.

طریقه ارسال توتون برای مصارف دوران جنگ کیسه‌ها و بسته‌بندی‌های ضایعات توتون از دو طریق برای مناطق جنگی جنوب، مصارف رزمندگان و پادگان‌های نظامی ارسال می‌شدند:

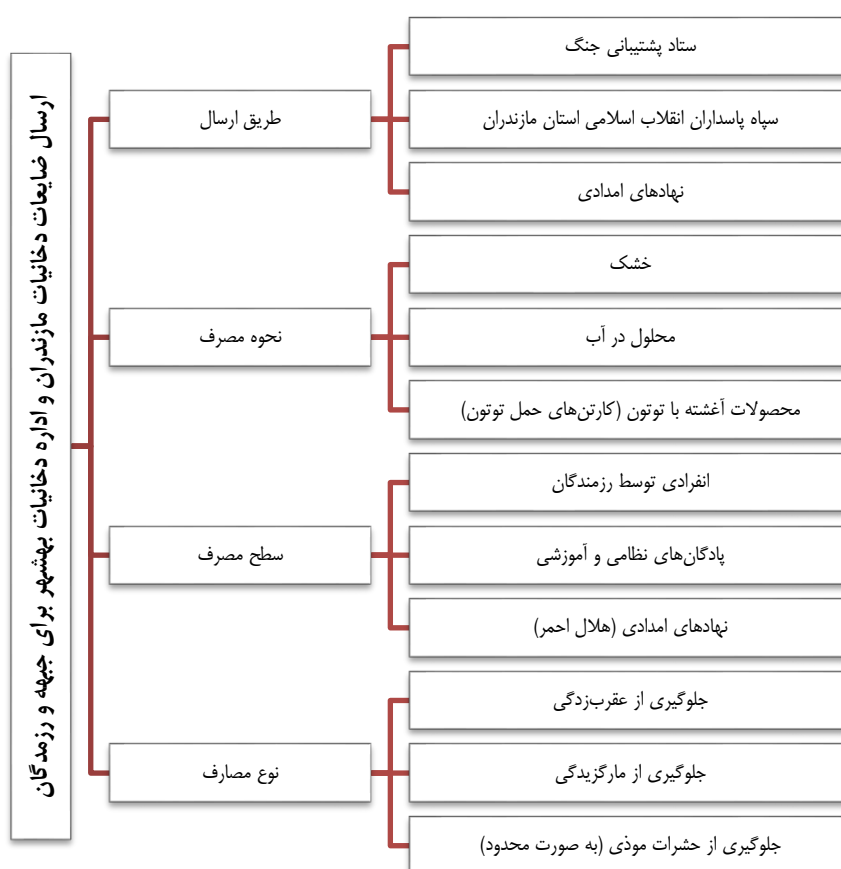
- (۱) ارسال از طریق ستادهای پشتیبانی جنگ،
- (۲) ارسال از طریق نهادهای نظامی از جمله سپاه پاسداران استان مازندران،
- (۳) تحویل به نهادهای امدادی و درمانی از جمله هلال احمر.

(۱) محلول در آب

(۲) خشک

(۳) از طریق محصولات آغشته به توتون.

سطح مصرف توتون‌ها در مناطق جنگی؛ فردی و سازمانی ضایعات توتون و برگ‌های نامرغوب و بی‌مصرف انبارهای دخانیات از سه طریق مصرف می‌شدند. برخی از این محصولات برای ایمنی و سلامت رزمندگان در برابر عقرب‌ها و مارها در اختیار رزمندگان قرار می‌گرفتند تا در مکان‌های استراحت و خوابگاه‌ها مورد بهره‌برداری قرار بگیرند. برخی از این ضایعات برای جلوگیری از بیماری و آسیب دیدن رزمندگان در اختیار پادگان‌های نظامی و اماکن آموزش نظامی رزمندگان قرار داده می‌شدند تا از طریق آن بتوانند فضای پادگان نظامی و آموزشی را در برابر مار و

شکل ۱. الگوی شماتیک ارسال ضایعات دخانیاتی برای جبهه‌ها بر اساس تحلیل مضمون مصاحبه‌های شفاهی (یافته‌های نگارنده)

الگوی شماتیک ارسال ضایعات دخانیاتی برای جبهه‌ها توسط اداره دخانیات بهشهر و مجتمع دخانیات مازندران در شکل (۱) نمایش داده شده است و یافته‌های این پژوهش با تعدادی از مطالعات (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۳-۱۳؛ مهرابی توانا، ۱۴۰۲، ۳-۱۰؛ صفایی هوادرق و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۵۴؛ صفوی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۹۲؛ حیدرپور و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۹۲) در زمینه کاربرد توتون برای جلوگیری از عقرب‌گزیدگی و گزش مارها مطابقت دارد و بدون در نظر گرفتن صحت مطالعات علمی در زمینه تأیید این رفتار بر روی جلوگیری از گزش یا دور کردن عقرب و مار از رزمندگان، بر اساس تاریخ شفاهی تلاش شد ماهیت این رویداد بررسی شود.

نتیجه‌گیری

این مقاله تلاشی برای بررسی تجربه ایده نوین ارسال ضایعات دخانیات مازندران برای جلوگیری از گزیدگی رزمندگان در برابر حشرات و بندپایانی مانند عقرب، مار و پشه‌ها بود و یافته‌ها نشان دادند برگ‌های نامرغوب توتون و خاکریزهای انبارهای مجتمع دخانیات در شهرهای مختلف از جمله شهرستان بهشهر فاقد کارایی و منبع درآمد برای دخانیات بهشهر بودند، اما به دلیل شرایط تحریم دوران جنگ و کمبود داروهای گزیدگی مار و عقرب، مسئولان بهداری و بهداشت و درمان دوران جنگ تحصیلی تصمیم گرفتند از توتون برای دور کردن خزندگان و بندپایان از رزمندگان استفاده کنند و با هماهنگی با مسئولان دخانیات، ضایعات مجتمع‌های دخانیات برای مناطق جنگی ارسال می‌شدند تا به صورت خشک و محلول در آب در کنار چادرهای محل زندگی رزمندگان و پادگان‌های آموزشی و نظامی جنوب ایران استفاده شوند و از این طریق، گزیدگی رزمندگان کاهش یابد. مسئولان دخانیات بهشهر برگ‌های توتون و خاکریزهای آن در انبارها را به مسئولان از جمله هلال احمر تحویل می‌دادند تا برای ضدعفونی و جلوگیری از گزش مار و عقرب در مناطق جنگی استفاده شوند.

منابع

الف. کتاب و مقالات

- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۴). *دانشنامه دفاع مقدس و انقلاب اسلامی*. بی‌جا: پایگاه تخصصی عاشورا.
- حاجیان، اکبر (۱۴۰۳). *فعالیت‌های مجتمع دخانیات مازندران در دوران دفاع مقدس* (دست‌نوشته‌های ارسال‌شده برای سید محمدجواد قربی). ۱۹ دی ۱۴۰۳، برگ ۳-۱.
- حیدرپور، عوض و همکاران (۱۴۰۰). *طب رزمی، بیهوشی و دفاع مقدس: مجموعه مقالات*. تهران: هنرهای اندیشه.
- دهقانی، روح‌اله، خوبدل، مهدی، و ثباتی، حسین (۱۳۹۷). کنترل عقرب‌ها در محیط‌های نظامی: مطالعه مروری. *مجله طب نظامی*، ۲۰ (۷۳)، ۳-۱۳.
- صفوی، سیدیحیی، محقق، محمدعلی، فتحیان، نصراله، و کلانتر معتمدی، محمدرضا (۱۳۹۸). *درسنامه آشنایی با فرهنگ و معارف دفاع مقدس، ویژه دانشجویان علوم پزشکی* (جلد اول). تهران: معاونت آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و مؤسسه بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت.
- قربی، سید محمدجواد (۱۴۰۳ الف). *خاطرات شفاهی مردم و مسئولان شهرستان بهشهر از دوران جنگ تحمیلی* (دفتر دوم). [جزوه منتشر نشده]. بهشهر، بی‌نا.
- قربی، سید محمدجواد (۱۴۰۳ ب). *رئوس فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی شهرستان بهشهر در دفاع مقدس*. [جزوه منتشر نشده]. بهشهر، بی‌نا.
- گروهی از نویسندگان (۱۳۹۶). *آشنایی با صنعت دخانیات کشور: اطلاعات عمومی، واحدهای فعال، قوانین و آمارها* (به کوشش وزارت صنعت، معدن و تجارت). تهران: مرکز برنامه‌ریزی و نظارت بر دخانیات کشور.
- مهرابی توانا، علی (۱۳۸۶). *بهداشت در جنگ و خاطراتی از خدمات بهداشتی در جریان ۸ سال دفاع مقدس*. تهران: نشر رسانه تخصصی.
- مهرابی توانا، علی (۱۳۸۹). *بهداشت در دفاع مقدس*. تهران: نشر رسانه تخصصی.

بهشهر، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی، بهشهر، ۲۱ دی ۱۴۰۳.

کاظم‌زاده، محمود. کارمند مجتمع دخانیات مازندران در دوران جنگ تحمیلی، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی، بابل، مورخ ۲۰ دی ۱۴۰۳.

معماریان، عباس. مدیر مجتمع دخانیات مازندران در دوران جنگ، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی (جلسه اول)، شیراز، مورخ ۱۹ دی ۱۴۰۳.

معماریان، عباس. مدیر مجتمع دخانیات مازندران در دوران جنگ، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی (جلسه دوم)، شیراز، مورخ ۲۳ بهمن ۱۴۰۳.

مهرابی توانا، علی (۱۴۰۲). مبارزه با حشرات در دفاع مقدس: پیشگیری از عقرب گزیدگی در جنگ تحمیلی. *مجله بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت*، ۶(۱۱)، ۳-۱۰.
Khoobdel, M., Mehrabi Tavana, A., Vatandoost, H., Abaei, M. R. (2008). Arthropod Borne Diseases in Imposed War during 1980-88. *Iranian J Arthropod-Borne Dis*, 2(1), 28-36.

ب. اسناد

سازمان اسناد ملی ایران. *تاریخچه اعطای امتیاز توتون* / *ایران*. شناسه گزارش: ۱۳۵۵۵۵۱، شماره ردیف: ۲۴۰۰۰۹۸۷۱.

شرکت دخانیات بهشهر. *کمک‌های نقدی و غیرنقدی برای جبهه‌ها و تأمین نیازهای رزمندگان و نهاده‌ها*. شماره: ۵۲۷۹، مورخ ۱۳۵۹/۰۹/۰۳، آرشیو شخصی سید محمدجواد قربی.

فرمانداری بهشهر. *گزارش فعالیت‌های دخانیات و انستیتو توتون تیرتاش در زمینه جبهه و جنگ*. شماره: ۶۸۰۱، مورخ ۱۳۵۹/۰۹/۰۴، آرشیو شخصی سید محمدجواد قربی.

قربی، سید محمدجواد (۱۴۰۲). *اسناد و مدارک عملکرد دخانیات مازندران و شهرستان بهشهر در جنگ تحمیلی*. آرشیو شخصی نگارنده، پوشه‌های ۱-۷.
وزارت کشور (۱۳۵۹-۱۳۶۰). *مکاتبات فرمانداری بهشهر در مورد کمک به جبهه‌های جنگ*. آرشیو اسناد ملی، شناسه سند: ۲۹۳/۸۶۸۰۸.

پ. مصاحبه‌ها

تالشی، علی‌اصغر. کارمند بازنشسته دخانیات بهشهر، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی، بهشهر، مورخ ۲۱ دی ۱۴۰۳.

حاجیان، اکبر. رزمنده و بازنشسته مجتمع دخانیات مازندران و جانشین پایگاه مقاومت بسیج مجتمع دخانیات مازندران، مصاحبه کننده: سید محمدجواد قربی، قائم‌شهر، مورخ ۱۸ دی ۱۴۰۳.

درویشی متولی، ذات‌الله. کارمند بازنشسته دخانیات